

з'являються в інших частинах світу (Австралія, Канада, Японія, Півд.Корея, Ізраїль). Кінець ХХ—початок ХХІ ст. знаменує появу "третьої хвилі". І провісником її є не тільки кількісні показники - рух в цьому напрямку десятків країн з тоталітарного минулого, - але й формування свідомості здійснення якісних перетворень в інститутах громадянського суспільства на його "батьківщині".

Звернення до класичних теоретичних джерел та досвіду формування громадянського суспільства в західному світі, з однієї сторони, дає підстави для використання цих ідей в практиці формування інститутів громадянського суспільства в Україні? Відповідаючи на поставлене питання, необхідно виходити, передусім, з того, що будь-які форми соціальної самодіяльності ґрунтуються, щонайменше, на громадському усвідомленні необхідності цих інституцій для задоволення індивідуальних потреб, захисту прав і свобод особистості тощо. Саме наявність приватного інтересу, який потребує захисту на соціальному рівні, і формує "рух" окремих особистостей до таких Інституцій, а відтак, і є головною рушійною їх діяльності і довірчою базою підтримки. "Інтеграл" приватного інтересу і усвідомлення соціальної цінності суспільних форм його забезпечення і є становою конструкцією взаємної довіри членів суспільства і їх здатності діяти разом.

Отже, основною причиною розвалу радянської системи громадських організацій було не сприйняття більшістю їх учасників сумнозвісного "добровільнообов'язкового" принципу їх організації і діяльності. Зневіра в можливості цих утворень на якісь позитивні дії підсвідомо настільки глибоко вкоринилась у свідомість населення, що масовий вихід їх членів, а відтак, і повна анемія, стали цілком природним фіналом. Причому такі настрої за часів незалежності, як свідчать результати соціологічних опитувань, не тільки не зникли, а, навпаки, посилились. І особливо драматично, що навіть такі громадські організації, яким в нових умовах "народу було написано" дистанціюватися від держави і самомобілізуватися - профспілки, - на превеликий жаль, у своїй більшості, ще не знайшли своєї дієздатності, так і не перетнули пуповину, яка зв'язувала їх ще з тоталітарною державою. Тому відновлення довіри населення до цих організацій можливе тільки тоді, коли вони стануть дійовими формами волевиявлення соціальних угруповань та захисту прав і інтересів своїх членів.

До оптимістичних виявів майбутніх перспектив громадянського суспільства в Україні слід віднести значний інтерес молодого покоління українських громадян до цієї проблематики. Студентські наукові конференції, конкурси творчих робіт школярів останніх років, які стали традиційними у Київському національному університеті, Києво-Могилянській академії, Одеській національній юридичній академії та інших вузах країни, свідчать, що саме ці проблеми хвилюють найбільше нашу майбутню не тільки гуманітарну, але й технічну інтелігенцію. Очевидно саме у цього покоління громадян України накопичиться "критична маса" соціального прагнення до громадянського суспільства і правової держави, що й має стати рушійною силою реальних перетворень в суспільно-правовому житті. Як підкреслюється в резолюції Генеральної Асамблеї ООН 14 грудня 1995 р. "Всесвітня програма дій щодо молоді до 2000 р. і на подальший період", саме молодь виконує роль сили, яка перетворює усталений в суспільстві порядок і є провідником значних змін в суспільстві. Автор цілої низки моніторингових досліджень молодіжної проблематики Н.Є.Тихонова дійшла висновку, що молодь скоріше і більш охоче адаптується до умов ринку, опановує престижні "ринкові" професії, отримує знання, вміння та навички, які сьогодні високо ціняться у співробітників. Серед молоді вдвічі більше тих, хто може працювати на комп'ютері, і в півтора рази - тих, хто має навички спілкування іноземною мовою чи водіння автомобіля. Зважаючи на те, що саме молодь стає в найближчому майбутньому основним джерелом формування середнього класу в Україні, вона й має бути головним носієм цінностей громадянського суспільства.

Завданням же науки в цих умовах є відслідковування багатомірного процесу визрівання громадянського суспільства в Україні і аналіз всіх чинників його становлення.

Література

1. Громадянське суспільство. Юридична енциклопедія. Т.І. - К., 1998. - С. 646 - 647; Громадянське суспільство і підприємництво в Україні: проблеми і шляхи становлення. Збірник наукових праць. - К., 1996; Щедрова Г.П. Громадянське суспільство, правова держава і політична свідомість громадян. - К., 1994.
2. Див.: Проблеми розвитку держави і права України в сучасних умовах. Тези доповідей учасників Всеукраїнської студентської наукової конференції. - Одеса: Юридична література, 2000
3. Культура мира и демократии/Международный Институт культуры мира и демократии (Москва), ЮНЕСКО-М, 1997.- С. 370.
4. Тихонова Н.Е. Фактори социальной стратификации в условиях перехода к рыночной экономике. - М., 1999. - С. 109 -110.

А.Жук,

студент I курсу юридичного факультету
Львівського національного університету
імені Івана Франка

ИНТЕЛЕКТУАЛЬНО-ВОЛЬОВА СТОРОНА У ПРАВОЗАСТОСУВАННІ

Недостатня теоретична розробка проблеми застосування права і разом з тим її практична значущість, дискусійність багатьох теоретичних питань, складність застосування права у порівнянні з іншими формами реалізації правових норм на практиці – все це неодмінно спонукало багатьох учених звертатись до питань правозастосувальної діяльності. Ґрунтовне вивчення реалізації права привело більшість авторів до висновку про поняття застосування права як форми реалізації, заснованої на владних повноваженнях компетентних органів.

Не підлягає сумніву той факт, що правозастосувальна діяльність володіє творчим, активним, організаційним характером.

Разом із визнанням за суб'єктом, який застосовує право, того чи іншого ступеня свободи у з'ясуванні обставин справи і правової основи її вирішення історично склалось уявлення про правозастосування як про творчу діяльність, яка несе на собі відбиток правозастосовного суб'єкта. Застосування права "ставити найвищі вимоги не тільки до духу і характеру судді, але й до його знань" (Ерліх). "А ціллію методики застосування права є вивчення психологічних факторів, котрі впливають на суддю і прийняття ним рішення"(Румпф.)

Характеристика правозастосування як специфічної трудової діяльності відкриває нові можливості для теоретичних досліджень, дозволяє наблизити останні до потреб правозастосувальної практики. Особливе значення така характеристика має в плані виявлення соціально-психологічних аспектів право-застосувальної діяльності.

Правозастосування не може будуватися за так званним принципом симпліфікації (спрощення) роботи. Було б великою помилкою розглядати правозастосування за схемою: закон – фактичні обставини – реакція право- застосувального органу.

"Якщо б ми ізолювали рішення, - пише П. К. Анохін, - ми б нічого не могли сказати про його прийняття." Адже прийняття рішення являє собою складну психологічну процедуру. Творча робота щодо встановлення правової і фактичної основи справи, так само як і її рішення, включає в себе весь спектр психологічних процесів: пізнавальних, емоційних і вольових.

Застосування норм права, на думку С. С. Алексєєва, не зводиться до формально-логічного співставлення двох нормативно-правових актів, а являє собою складну мислительну діяльність щодо виявлення й оцінки доказів, встановлення і аналізу фактичних обставин, їх класифікації, інтерпретації правових норм, формування майбутнього рішення. Усе це – робота правосвідомості, що становить інтелектуально-вольову основу і продукт правозастосування. Як інтелектуально-вольова основа правосвідомість виражає внутрішню сторону, соціально-психологічний процес правозастосування, а як продукт правозастосування – усвідомлену переконаність у законності прийнятого рішення.

В ході застосування здійснюються такі операції мислення, як аналіз, синтез, порівняння, абстрагування і т. п. Тут і відбувається “перехід” від знань до волі і до прийняття державно-владних рішень. Виділення у психологічному процесі застосування права пізнавальної і вольової діяльності дозволяє рельєфніше підкреслити роль правосвідомості як основи і результату правозастосування. Образно кажучи, розум є основою волі, а воля – стимулятором формування і прояву розуму.

Правосвідомість як правова ідеологія здійснює безпосередній вплив на ставлення правозастосувача:

до своєї діяльності (усвідомлення службового обов'язку вчасно і ефективно застосовувати право);

до фактичних обставин справи (усвідомлення необхідності їх всестороннього і повного дослідження, встановлення об'єктивної істини);

до застосовуваних норм права (знання змісту цих норм і усвідомлення необхідності неухильного дотримання процесуальних вимог);

до рішення (глибока впевненість у законності і правильності рішення, усвідомлення відповідальності за нього).

Наведене ще раз переконливо підтверджує тезу про те, що правосвідомість пронизує усі стадії й елементи правозастосувальної діяльності.

Зазначимо, що у структуру психологічного процесу правозастосувальної діяльності входять сприйняття, спостереження, пізнання, мислення, які призводять до формування внутрішнього переконання і волевиявлення правозастосувача. Внутрішнє переконання, у порівнянні зі знанням права і правових явищ, являє собою вищий ступінь правосвідомості, на якому відбувається перетворення знань у переконання, а останнього – у свідомо-вольову установку на прийняття необхідного рішення. Остання, у свою чергу, поєднується з вольовим процесом цілеспрямованої правозастосувальної діяльності з формулювання та прийняття рішення. При цьому видається недоцільним обмежувати предмет внутрішнього переконання правозастосувача лише сферою оцінки доказів.

Вільну, вироблену на основі внутрішнього переконання оцінку доказів інколи не зовсім вдало трактують як не зв'язану жодними правовими критеріями чи приписами закону. Водночас, гадаємо, немає потреби трактувати свободу правозастосувача оцінювати докази за своїм внутрішнім переконанням інакше, як вказано у законі, а саме: за умов виключення будь-якого стороннього впливу на суддів. У правозастосувача немає і не може бути свободи від закону при здійсненні правозастосувальної діяльності, в тому числі при оцінці доказів. Даний підхід повністю відповідає конституційному принципу незалежності суддів та підпорядкування їх лише закону.

В інтелектуально-вольовий процес правозастосувальної діяльності входять і правові почуття та емоції, без яких, як відомо, жоден мислительний процес не можливий. Вони можуть здійснити як позитивний, так і негативний вплив на зміст судового рішення. Почуття обов'язку, справедливості, відповідальності і т. п. схиляють до встановлення об'єктивної істини та прийняття законного акта, тоді як почуття користі, ненависті, заздрощів, особистої зацікавленості і т. п. можуть становити перешкоди для прийняття об'єктивного рішення. І, вочевидь, не може бути прийнятним внутрішнє переконання тих правозастосувачів, котрі брак об'єктивних знань намагаються компенсувати своїми гіпотезами, а висновки формулювати не на основі достовірно встановленого знання, а на припущеннях.

Для запобігання негативному впливу вказаних елементів й інших факторів на особу правозастосувача потрібна його професійна підготовка, високий рівень правової культури та, безумовно, усвідомлення професійного обов'язку.

Насамкінець зазначимо, що аналіз інтелектуально-вольового процесу застосування права дозволяє не тільки розкрити його внутрішню сутність, але й озброїти юриста-практика знанням даного процесу, побачити, так би мовити, “больові точки”, де існує загроза відхилення від передбаченого законом процесу встановлення об'єктивної істини і прийняття правильного рішення; дає можливість зорієнтуватися в інтелектуально-вольовій стороні процесу застосування права і використати при розгляді кожної конкретної справи усі наявні інтелектуально-вольові ресурси для забезпечення законності і обґрунтованості правозастосувальної діяльності. Знаючи зміст психологічного процесу застосування права, юрист повинен виробити в собі високий рівень професійної культури і обов'язку, що дозволяє підпорядкуватися законам та законності, суворо дотриманню правових настанов, що регламентують процес застосування права. В цьому процесі немає дрібниць. Важливо скрупульозно дотримуватись правових приписів і уважно працювати з доказами, з документами, а особливо із людьми незалежно від особистих схильностей, симпатій і антипатій.

С. Капітанська,

*ад'юнкт Національної академії
внутрішніх справ України, м. Київ*

РОЛЬ ПРАВОМІРНОЇ ПОВЕДІНКИ В ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ ГРОМАДЯНАМИ СУБ'ЄКТИВНИХ ПРАВ ТА ВИКОНАННЯ ЮРИДИЧНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ

Правомірна поведінка є засобом реалізації суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. Здійснення у правовій державі принципу верховенства права, наявність дієвих, надійних гарантій реалізації громадянами їх прав і законних інтересів сприяє впевненості громадян в правильності та обґрунтованості їх дій, створює атмосферу стабільності та спокою в суспільстві. Усвідомлення цієї обставини позитивним чином відбивається на мотивації правомірної поведінки, на встановленні цілей і виборі засобів для їх досягнення. Отже, вимальовується така схема: право гарантує – громадяни реалізують права і виконують обов'язки – створюється атмосфера стабільності – виникає бажання діяти правомірно і надалі.

Для того, щоб показати, яку роль правомірна поведінка відіграє в процесі реалізації громадянами своїх прав і виконання обов'язків, доцільно буде стисло зупинитися на понятті правомірної поведінки, її ознаках та складових частинах.

Найбільш поширеною є думка, що правомірна поведінка – це суспільно необхідна, бажана і допустима з точки зору інтересів громадянського суспільства поведінка індивідуальних і колективних суб'єктів, яка виявляється у здійсненні норм права, гарантується і охороняється державою [7].